

УДК 130.2: 355.1

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗАГРОЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ШЛЯХ В МАЙБУТНЄ?

Міщенко В.І.

Актуальність проблеми викликана стрімким розвитку цивілізації, яка на початку III тисячоліття вступає в нову історичну епоху інформаційного суспільства. Його створення – це могутній поступ у майбутнє, з яким безпосередньо пов'язуються вікові мрії на кращу долю. Але не чекає лі доля інформаційне суспільство таку ж участь, як і категорію „цивілізація”, яка була введена французькими філософами-просвітниками для позначення суспільства, яке б було засновано на початках „розуму та справедливості” [1, с. 766], а викликало певні розчарування та критику, ствердження О.Шпенглера про те, що вона є наслідком загибелі культури? Які ж реальні наслідки цього „безпосереднього майбутнього” – інформаційного суспільства? Слід враховувати і такий аспект: якщо інформаційне суспільство несе реальні загрози щодо існування самої духовної культури людства, то не доцільно лі здійснити на підставі синергитичного принципу аттактору, як планування з майбутнього, щоб уникнути цих загроз та визначити стратегію розвитку духовної культури, як умови існування людської цивілізації?

Мета дослідження полягає тому у визначенні того аспекту, на який ще недостатньо звертається уваги – антропологічної сутності інформаційного суспільства, і, на цій підставі, вирішення певних завдань щодо аналізу його впливу на людство та духовну культуру, обґрунтування її змісту в нових умовах еволюції суспільства.

Аналіз філософських походів, які обґрунтовують концепцію інформаційного суспільства надають підставі вважати, що в цілому відбувається поступовий перехід від аналізу кількісних ознак цього суспільства – до якісних, від концентрації уваги тільки на вплив інформаційного суспільства на людину (позитивний або негативний), до

все більш комплексного, всебічного аналізу діалектики взаємодії, що надає підстави щодо переходу від примусово соціологічного – філософського аналізу. І це має свої справдовування: ми перші свідки цього процесу становлення інформаційного суспільства і в певній мірі зрозуміло, що фіксуємо в свідомості перші, примусово – зовнішні ознаки. Таки ознаки покладені Р. Ароном, Д. Беллом, О. Тоффлером у підґрунтя концепції інформаційного суспільства та визначають загальну динаміку заміни індустріального суспільства постіндустріальним (характеристики впливу науково-технічного прогресу на модернізацію економіки та перебудову суспільства), Алкіном Тоффлером (в його книзі „Третя хвиля” – якісний етап у розвитку і зміну техніки) та всебічно розкриваються Збігневим Бжезинським та Хансом Евансом. До цих факторів відносять: домінування інформаційного сектору економіки, синтез телебачення, комп’ютерної служби та енергетики, вплив розвитку інфосфери та техносфери на різноманітні моделі людського існування, в тому числі – і на розвиток демократії.

На підставі класичних висновків, певні риси інформаційного суспільства підкреслюють деякі молоді вчені. Так Ірина Дятлова також підкреслює все тій ж „фактор домінування” („пріоритетне значення інформації стосовно інших ресурсів”) [3, с. 8], а Вадим Данілян вказує на таки реалії технічного розвитку, як дестандартизація, деспеціалізація, десинхронізація [2, с. 71]. Негативними факторами впливу Данілян В.О. вважає „маніпуляцію свідомості”, а Дятлова І.В. – „Internet-залежність” („відрив людини від іншого соціального оточення, коли персональний комп’ютер перетворює помешкання на центр суспільного життя”) та „телеомну детермінацію”, яку вона розуміє як „неконтрольований вплив з боку новітніх інформаційних технологій”, „стихійну детермінацію всього комплексу духовності та психіки особистості”, що „деформує сферу її соціальних прагнень щодо самозбереження”, а „виникнення глобального інформаційного простору” в який „занурюються локальні традиційні

культури” приводить до небезпеки „руйнації локальних культур і створення штучної суперкультури”, в якій будуть „пануватимуть загальні стереотипи, загальні оцінки, загальні параметри поведінки особистості”, а „людина починає спілкуватися нібито зі своїм дзеркальним відображенням” [3, с. 9-10]. Якщо Дятлова І.В. позитивними факторами вважає „зростання обсягу соціальної пам'яті”, то Данілян В.О. – „демасіфікацію культури, коли „вільна творча діяльність особистості... визначає соціокультурну ситуацію”, говорить про необхідність „подолання розриву між технічним прогресом і духовною кризою” [2, 71].

Мирослав Шевченко підходить до аналізу взаємодії людства з інфосферою з іншого боку: він вже здійснює аналіз впливу людини на біологізацію техносфери, який в сучасних умовах здійснюється в край небезпечному напрямку – „сполучення машини з людиною” (створення кіборга) та має другу тенденцію переходу на якісно новий рівень „антропоморфізації техніки” – розробки на основі нано-технологій та проекту „Геном людини” штучних систем, які мають здібність само розвиватися та само організуватися, і, як вважає М.Шевченко – „мати свідомість”. Антропоморфна техніка – це не тільки „перехід до симулякрів IV покоління, функціонування GNR-технологій”, але й „перехід цивілізації на новий шабель взаємодії людини з природою і техносферою, який перетворює людину на хореографа життя” [4, с. 6-7]. Розробка гуманоїдного робота Astroid DER, які були представлені на виставці Asia Robot Dream Exhibition в Гонконгу примусила нагадати в масовій печаті „три закону роботів” Айзенка Азімова, які регулюють стосунки їх стосунки з людством: 1. Роботу не коли не дозволяється наносити шкоду людині – діями, або бездіяльністю. 2. Робот зобов'язаний підкорятися людині в усіх випадках, крім тих, коли він порушує перший закон. 3. Робот зобов'язаний захищати власне існування, поки захист не суперечить першому та другому закону [5, с. С3]. Але на думку Мирослава Шевченка майбутнє інформаційного суспільства непередбачене: „Людство, вступив в еру

геномних технологій, потенційне стає підвладним їх впливу..., впливу на суб'єктивність та сприйняття, що сприяє появленню постлюдини. Здійснюється технологічне знищення межі між розумовим особистим вибором поведінки та біотехнологічним структуруванням” [4, с. 16].

Слід визначити, що суттєві зміни в засобах буття людини ще й раніше здійснювали вплив на його духовну культуру. „Оскільки технологічні комунікації є своєрідним продовженням свідомості людей, – підкреслює М.М.Назаров, – то кожний тип удосконалення засобів комунікації впливає на характер відбиття, сприйняття реальності..., образ життя, цінності...” [6, с.236]. Духовна культура зазнала суттєвих змін в період розповсюдження світових монотеїстичних релігій, і в часи утворення абсолютних монархій, захватницьких війн і створення імперій. Суттєві зміни духовна культура зазнала в період, коли розвиток індустріального суспільства сприяв формуванню націй з етносів. Вплив технологічної цивілізації на початку ХХ століття сприяв появленню сюрреалістських тенденцій в мистецтві, будівництві й архітектурі, формуванню технократичного мислення. Величезний вплив на національну культуру здійснює сучасний процес глобалізації. Але при усієї кількості негативних впливів, коли різноманітність та унікальність знищувалась спрощеною стандартизацією та „вестернізацією” та „культурну гібридизацію” [7, с. 9], це все ж була форма історичної еволюції, коли культура відповідала на виклик часу й прагнула до виживання в умовах взаємодії її різноманітних форм: етнічної та національної, масовою та елітарною, унікальною та стандартизованою. Майбутнє інформаційного суспільства несе загрозу перетворення самого людства та знищення самої духовної культури, як її атрибута, показника духовного розвитку і притаманного лише людині засобу буття.

Який шлях обере людство? Яке його майбутнє та майбутнє його духовної культури? На ці питання не можливо дати відповідь, якщо розглянути три основних альтернативи, які просліджуються в сучасному ставленні до розвитку культури.

1. *Адаптивна лінія діяльності*, яка є трансформацією інтелектуальною складовою духовної культури. Вона безстрашна та неемоційна. Вона є проявленням космополітичного та технократичного ставлення до світу, фактичною згодою зі розчиненням людства у світі створеної техносфери. Формою існування духовної культури може бути кібернетична, яка розглядає культуру як засіб підвищення ефективності діяльності та найкращої адаптації до нових змін. Вона пов'язана зі обранням найкращих алгоритмів, стратегій та стратегією діяльності, найкращим використанням інформаційно-знакової системи з метою оптимізації комунікації зі світом техносфери у віртуальному просторі.

2. *Експресивна лінія діяльності* є засобом трансформації трансцендентно-ціннісної, екзистенційної складовою духовної культури. Це активний захист пріоритету особистості над техносферою, яка формується шляхом відстоювання ціннісних засад духовної культури. Так виходячи з висновків Е.Фрома, що „люди завжди вільні зробити екзистенційний вибір: чи творити себе як активного діяча, чи пристосуватися до положення раба і розплачуватися за це регресією моральних та інтелектуальних сил”, Іван Брухінський підкреслює: „Нинішня людина починає піддавати традиційні цінності, звички суду розуму. Але якщо всі цінності, чесності і загалом етичні постулати піддавати суду розуму, то вони не зможуть витримати його, оскільки їх можна з однаковим успіхом обґрунтувати і, навпаки, відкинути як хибні. Щоб мати тверду основу, потрібне щось прийняти за „архе” – ... що залишається єдиним безсумнівним” [8, с. 9]. Це людське емоційне прагнення зберегти „душу суспільства” – його духовну культуру шляхом ірраційно-релігійного, трансцендентно-консервативного ставлення до цінностей, „архетипів” духовної культури та їх збереженню.

3. *Еволюційно-перетворювальний шлях*, який ми пропонуємо, є реалізацією органічної цілісності усіх складових духовної культури: як раційно-логічного, так і трансцендентно-ціннісного. Його розуміння включає низку положень, яка відбиває сутнісні характеристики духовної

культури, та комплекс думок про місце людини у Всесвіті, та роль інформаційного суспільства в реалізації його місії та його сутнісних інтелектуальних сил.

А) Призначення культури полягає не стільки в підвищенні ефективності традиційних видів діяльності, а в здатності здійснювати рефлексію принципово нових обставин життя, „перетворити духовні та матеріальні підвалини свого буття, свою культуру відповідно до змін зовнішнього природного та соціального середовища” [9, с. 122].

Б) Звідси „цінність культури тлумачиться не як відповідність не як відповідність якимось визнаним вищим стандартам” , а як здатність, зберігаючи її основу, „набувати нових рис”, прятати, що „смерть культури – це атрофія творчого потенціалу” [9, с. 122].

В) Гуманістичним ідеалом, загальною метою поєднання творчих зусиль людства в сучасних умовах розглядається як „ноосфера”.

Категорію „ноосфера” (за грецьк. – розум, дух), як сферу людського розуму, вперше запровадили французькі вчені Леруа та Пьер Терьяр де Шарден та знайшла власне відображення в працях В.І.Вернадського, розглядається як закономірний підсумок соціокультурної еволюції людства. В.М.Шейко, розглядаючи ноосферу, як „своєрідну, узагальнену систему розвитку культури”, підкреслював, що „якщо у ХХІ ст. не вдасться перетворити біосферу в ноосферу, то тим самим буде поставлене під сумнів існування загально планетарної цивілізації [10, с. 122].

Виникає питання, а чим соціальний проект „ноосфера” може відрізнитись від категорії „цивілізація”, яка теж розглядалась як символ „розуму та справедливості”? На думку автора, концепція „ноосфера” включає в собі три найбільш важливих аспекти:

1. **Екологічний** – нове світосприйняття, яке надасть можливість трансформації біосфери до ноосфери (яку В.І.Вернадський вважав „новою оболонкою Землі”). Створення „екологічного суспільства” яке А.Д.Урсул розглядав подальшим етапом розвитку інформаційного суспільства,

повинно, на його думку, привести до формування „космічного суспільства” [11].

2. Космічний – „нове розуміння існування Світобудови” яке розкривається в концепції „Всесвіту, який революціонізує”, що на думку Базалука О.А. відбиває погляди В.І.Вернадського, який „завжди розглядав процеси і явища, які здійснюються на Землі, в контексті активності космосу” [12, с. 19]. Саме космічний аспект дозволяє побачити зв’язок між ноосферою та інформаційним суспільством: природа „створила” величезні потенційні можливості мозку (факторіал – кількості комбінацій з 19 млрд. нейронів – здатний виступати еквівалентом Всесвіту), але без високо розвинутих інтелектуальних систем штучного походження людина не здатна розкріпачити свій величезний інтелектуальний ресурс; інформаційне суспільство розкривається як початкова ступень в космічній еволюції людства та умова створення ноосфери. Унікальність людського буття в Всесвіті доповнюється фактором космічних загроз, по існування яких ми тільки можемо здогадатися: якщо подальша еволюція людства буде здійснюватися тільки звичайними методами соціалізації – на це уде не одно тисячоліття, і місія людства в Всесвіті по формуванню ноосфери може бути не виконана. Але ця місія не буде виконана, якщо людство втратить свою замість і розбудоване буде здійснюватися за принципами гуманізму, що і визначає необхідність наступного принципу.

3. Гуманістичний – безпосередньо пов’язаний з подальшим розвитком духовної культури, як відкритої, сталої та гнучкої системи духовних цінностей, формуванню нового (ноосферного) світогляду, спрямовує творчу активність людини на всебічне розкріпачення суттєвих життєвих сил, ефективну діяльність, спілкування та саморозвиток, формування адаптаційних здібностей до мінливих факторів зовнішнього середовища. Гармонізація стосунків зі техносферою інформаційного суспільства можлива при дотриманні наступних принципів:

а) постійного саморозвитку самої людини, збереження „людиного в людині”;

б) формування нового світоглядного підходу по відношенню до високо розвинутих інтелектуальних систем: вони є засобом розкриття суттєвих інтелектуальних сил людини в його взаємодії з космосом і природою;

в) людина формує уявлення про духовні цінності в високо розвинутих інтелектуальних системах як про умови існування цивілізації.

Висновок. „Третя хвиля” еволюції людини (біологічна, соціально-культурна і, нарешті, – ноосферна) дозволяє, таким чином, розглядати інформаційне суспільство, як початкову стадію формування ноосфери. Основи формування інформаційного суспільства повинні бути антропологічними – сприяти реалізації потенційної інтелектуальної могутності, яка надасть можливість реалізувати космічну місію людини. Інформаційна культура, як складова духовної культури, в своїй подальшій еволюції від вміння оперувати з інформаційними потоками все більш буде набувати новий зміст – як засіб розкріпачення власних життєвих сил, свого розуму у високоінтелектуальному середовищі ноосферного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Философский энциклопедический словарь. М.: 1983. – 839 с.
2. Данілян В.О. Глобальне індустріальне суспільство: культура й людина // Філософські обрії: Науково-теоретичний часопис, 2005. – № 14. – С. 67 – 78.
3. Дятлова І.В. Особистість воїна-професіонала в інформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд.. філософ. наук. Х.: 2006.– 19 с.
4. Шевченко М.О. Буття людини в геномній перспективі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд.. філософ. наук. К.: 2006.– 15 с.
5. Роботы могут потребовать права человека. // 2000. 2 лютого 2006. – с. С3.
6. Назаров М.М. Массовые коммуникации и виртуализация социального пространства в современном обществе. // Социально-гуманитарные знания, 2001. – № 1. С. 233-245.
7. Гранин Ю.Д. Глобализация и национализм. // Философские науки, 2006. – № 7. С. 5 – 23.
8. Брухинский І. Проблема формування духовних цінностей в сучасному суспільстві. С.15 – 23.
9. Вілков В.Ю. Людина і світ. – К.: Феліна, 1995. – 176 с.

10. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація. (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): Моногр.: в 2 т. – т. 1. – Х.: Основа, 2001. – 520 с.
11. Урсул А.Д. На пути к информационно-экологическому обществу //Философские науки. - 1991. - № 1.
12. Базалука О.А. Новая модель мироздания // SENTENTIAE Наукові праці Спільноти дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). Спецвипуск № 1. – Філософія і космогонія. Вінниця: Універсум, 2006. –С. 15 – 36.